

TE RŌIA MŌ TE TAMAITI

(LAWYER FOR THE CHILD)

HE KUPU WHAKATAKI

Ina tonoa te Kōti ā-Whānau kia whakatauria he tautohenga mō tētahi tamaiti, tata ki te katoa o ngā wā ka whakatūria e te Kōti he rōia tūwehe mō te tamaiti. Ka karangatia tēnei rōia ko te **rōia mō te tamaiti**.

HE AHA NGĀ WĀ E WHAKATŪRIA AI HE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Ka taea e te Kōti te whakatū he rōia mō te tamaiti i ngā wā katoa e hiahia ana kia whakatauria he tautohenga mō tētahi tamaiti.

Mehemea he tautohenga tēnei mō te **tiakitanga ia rā, ia rā** mō te **whakapā** rānei ki tētahi tamaiti, otirā kāore anō i tau mā te kōrero tohutohu, mā te hui takawaenga rānei, ā, kāore e kore ka tae ki te rongonga o te Kōti, e mea ana te Ture Tiaki Tamariki 2004 me whakatū e te Tiati he rōia mō te tamaiti, engari rawa ia e whakaaro ana te Tiati kāore tēnei e āwhina.

Ka taea e te Kōti te whakatū he rōia i ētahi atu momo take o te Kōti ā-Whānau i raro i te Ture Tiaki Tamariki - hei tauira, he **tautohenga i waenganui i ngā kaitiaki** mō tētahi whakatau nui e pā ana ki te whakatipunga o te tamaiti.

Me whakatū rawa te Kōti i tētahi rōia mō te tamaiti i ngā take mō **te tiakitanga me te whakangungutanga** e whai wāhi nā te Tari mō ngā Tamariki, ngā Taiohi, me ō Rātou Whānau i runga i te Ture mō ngā Tamariki, ngā Taiohi, me ō Rātou Whānau 1989.

KO WAI MĀ KA TAEA TE WHAKATŪ HEI RŌIA MŌ TĒTAHI TAMAITI?

Kei tēnā, kei tēnā Kōti ā-Whānau he rārangi o ngā rōia ā-whānau whai wheako ka taea te whakatū hei rōia mō tētahi tamaiti. Kua ākona tauwhāititia rātou katoa ki te tū hei māngai mō te tamariki, otirā he matatau rātou ki ngā take o te tamariki.

KO WAI KA WHAKATAU KIA WHAKATŪRIA RĀNEI HE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Mā te **Tiati o te Kōti ā-Whānau** e whakatau mehemea kia whakatūria he rōia mō te tamaiti, māna anō e whiriwhiri ko wai taua rōia.

KA WHIWHI ANŌ TĒNĀ, TĒNĀ TAMAITI O TĒTAHI WHĀNAU KI TŌNA AKE RŌIA?

Ehara tēnei i te tikanga. I te nuinga o ngā take pēnei, ko te rōia kotahi te māngai mō ngā tamariki katoa o tētahi whānau. Heoi anō, ko te tikanga ka manakohia ka tūtaki takitahi ai te rōia me tēnā me tēnā tamaiti.

Ki te whakaaro te rōia mō ngā tamariki, mō tētahi matua rānei, mō tētahi atu rānei e whai wāhi ana ki tēnei take, he tika tonu kia whakatūria he rōia kē hei māngai mō tētahi, mō ētahi rānei o ērā atu tamariki o tēnei take, ka taea te Tiati te īnoi ki te whakatau i tēnei.

KO WAI KA UTU I TE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Ko ngā utu a te rōia mō te tamaiti ka utua e te Kōti. Heoi tērā te Tiatī e tono i ngā mātua, i ētahi atu rānei e whai wāhi ana ki tēnei take ki te takoha ki ngā utu a te rōia. Ka uia e te Tiatī ō rātou whakaaro, ō rātou taipitopito pūtea hoki, i mua i tāna tono kia utua e rātou tētahi mea.

TE WĀHI O TE RŌIA MŌ TE TAMAITI

HE AHA TE MAHI A TE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

E whā ngā mea matua me mahi rawa te rōia mō te tamaiti. Me anga ia -

- ki te whakamārama i te tukanga o te Kōti ki te tamaiti kia mārama ai ia
- ki te tū hei māngai mō te tamaiti i te haerenga o te Kōti, i ngā kōrero whakariterite i waenganui i ngā mātua, i ētahi atu kaiwhaiwāhi rānei mehemea kei te tautohetohea ngā whakaritenga tiaki i te tamaiti
- ki te whakaū kei te mārama ki te Kōti ngā whakaaro o te tamaiti me ngā take katoa e pā ana ki te oranga me ngā tino painga o te tamaiti, otirā
- ki te whakamārama ki te tamaiti te whakatau a te Tiatī, ki te matapaki tahi me ia he pēhea tēnā e pā ki a ia.

MAHI PĒHEA AI IA I ĒNEI MEA?

Ahakoā tōna tikanga mahi ake a tēnā, a tēnā rōia, kāore e kore ka anga te rōia mō te tamaiti -

- ki te hui tahi me te tamaiti
- ki te hui takitahi me tēnā, me tēnā o ngā mātua, me tētahi atu tangata rānei, otirā
- ki te hui tahi me ētahi atu tāngata he wāhi nui tō rātou ki te ora o te tamaiti.

I ētahi wā ka kōrero tahi te rōia mō te tamaiti me ētahi atu e mōhio ana ki te tamaiti - pēnei i ngā mema o te whānau whānui, ngā kaiako rānei, ngā tauwhiro rānei.

HE AHA OTI NGĀ MĀTĀPONO HEI ARATAKI I A IA?

Ka aratakina te rōia mō te tamaiti e ngā mātāpono kua whakatakoto ki te Ture Tiaki Tamariki 2004, te Ture mō ngā Tamariki, ngā Taiohi me ō Rātou Whānau 1989, me te Tikanga o te Kotahitanga o ngā Iwi o te Ao mō ngā Motika o ngā Tamariki.

Kei roto i ēnei ko -

- he motika tō ngā tamariki **kia mōhio ki ō rātou mātua, ā, kia atawhaitia** e ō rātou mātua
- he motika tō ngā tamariki ki tō rātou ake **tuakiri, ingoa, ahurea** hoki
- kia whāngungua ngā tamariki i **ngā momo tutū katoa**
- he motika tō ngā tamariki ki te **whakapuaki ō rātou whakaaro** mō ngā take e pā ana ki a rātou, ki te noho puku rānei ina hiahia ki tēnā
- **kia horo tonu** te hanga i ngā whakatau e mea ana ko wai kei te tiaki i a rātou, ko wai anō e whakapā atu, ā, me mahi ēnei i runga anō i tō te tamaiti tikanga wā

Ki te puta he tautohetohe i waenga ēnei mātāpono, i ētahi atu rānei e whai pānga mai, ko te take kei runga ake ko te **oranga me ngā painga o te tamaiti**.

KA TAEA E TE RŌIA MŌ TE TAMAITI TE AHA I TE KŌTI?

Pērā i tētahi atu rōia e tū ana hei māngai mō tētahi tangata i te kōti, e āhei ana te rōia mō te tamaiti te mau mai **he kaiwhakaatu** ki te Kōti hei homai kōrero taunaki, **te uiui** i ngā kaiwhakaatu ka mauria ki te Kōti e ētahi atu, te kōrero hoki ki te Tiati (te mea i ētahi **tono**) mō ngā taunaki, mō te ture e hāngai ana ki tēnei take, mō ētahi atu mea e whakaaro ana ia me whākina ki te Tiati.

KO TE RŌIA MŌ TE TAMAITI TĒNĀ E WHAKATAU AI I TE TAKE?

Kāore, ko te Tiati tēnā e whakatau. Heoi anō, mehemea mō te tiakitanga o te tamaiti te tautohetohe, ka taea e ngā mātua, e ērā atu kaiwhaiwāhi ki te take rānei, to rātou ake whakaaetanga i mua i te meatanga a te Tiati i tāna whakatau. Ki te pīrangi rātou kia meinga e te Kōti tō rātou whakaaetanga tiaki tamariki hei **whakatau tiaki tamariki**, me whakaae tonu te Tiati rāua tahi ko te rōia mō te tamaiti ki tēnei. Ki te kore e whakaae ngā mātua, ērā atu kaiwhaiwāhi rānei, ka whakatau kē ko te Tiati.

HE AHA TE HIRA O NGĀ KŌRERO A TE TAMAITI?

I muri i te rongonga i ngā mātua me ētahi atu kaiwhaiwāhi, i te rōia mō te tamaiti anō hoki, ka whakatau ai te Tiati kia hia te hira hei hoatu ki ngā whakaaro o te tamaiti. Heoi ahakoa pēhea te whakatau whakamutunga, e kī ana te ture **me** tino whakaarohia ngā whakaaro o te tamaiti.

TE HONONGA I WAENGANUI I TE RŌIA ME TE TAMAITI

ME KŌRERO RAWA TE TAMAITI KI TŌNA RŌIA?

Me hui tahi te rōia me te tamaiti, engari rawa ia kei reira ētahi take kāore tēnei e tika. Ki te kore te tamaiti e pīrangi ki te hui tahi me te rōia, kāore ia e uruhina e te roia.

Ko te nuinga o ngā tamariki ka pīrangi tonu ki te wā e kōrero tahi ai me tētahi atu ngā mea kei te tūpono. I tētahi tautohetohe mō ngā tikanga tiaki i tētahi tamaiti, he mea pai kia akiakina te tamaiti e ngā mātua, e ērā atu kaiwhaiwāhi, ki te kōrero tahi me te rōia, kia tirohia ōna whakaaro ina whakatakoto e te Kōti i tētahi whakatau, ina tae rānei ngā kaiwhaiwāhi ki tētahi whakaaetanga.

KI WHEA HUI TAHI AI TE RŌIA ME TE TAMAITI?

Tērā te rōia e hiahia ki te hui tahi me te tamaiti i te kāinga, te kura, te tari o te rōia, i tētahi wāhi kē rānei. Ko te wāhi tino pai ko tēnā e tino āhuru ai te tamaiti, otirā hei runga anō tēnei i tōna pakeke. Ka matapaki tahitia ai tēnei e te rōia me ngā mātua.

KA NOHO MUNA ANŌ NGĀ KŌRERO A TE TAMAITI KI TŌNA RŌIA?

Āe. E tū ana te rōia mō te tamaiti, ā, kāore ia e āhei te kōrero ki tētahi atu i tā te tamaiti i kōrero ki te kore te tamaiti e whakaae ki tēnei (hāunga ia ki te whāki te tamaiti ki te rōia kāore ia, tētahi atu rānei, i te tino haumarū). Mā te rōia ēnei mea katoa e whakamārama ki te tamaiti.

I TĒTAHI TAUTOHETOHE I WAENGANUI I NGĀ MĀTUA KA ĀKINA TE TAMAITI KI TE KŌWHIRI E TŌNA RŌIA?

Kāore. Ehara i te mahi a te rōia - a tētahi atu rānei - te uruhi i te tamaiti ki te kōwhiri i waenga ōna mātua, i ētahi atu kaitiaki rānei.

Heoi anō, tērā te rōia e ui i te tamaiti tōna whakaaro mō te tautohetohe. Ka pātai noa pea te rōia ki te tamaiti mehemea he take āna e hiahia ana ia kia mōhio ai ngā pakeke. Hei runga anō i te pakeke o te tamaiti te tikanga pātai a te rōia.

KA TAEA E TE RŌIA MŌ TE TAMAITI TE URUHI I A IA KIA HAERE KI TE KŌTI?

Kāore. I ētahi wā ka uia te tamaiti e te rōia mehemea ia ka pīrangi ki te tūtaki ki te Tiati. I ētahi wā anō ka tonu te Tiati ki te tūtaki ki te tamaiti. Ko te tikanga kāore ngā mātua, ētahi atu kaiwhaiwāhi rānei i reira ina tūtaki te tamaiti ki te Tiati - kei reira anake ko te Tiati, ko tētahi kātīpa o te Kōti, ko te tamaiti rāua ko tōna rōia.

KA PĒHEA KI TE WHAKAARO TĒTAHI MATUA KEI TE KŌREROTIA TE TAMAITI E TĒRĀ ATU KI TĀNA E KĪ ATU AI KI TE RŌIA?

Ki te haere he tautohetohe mō ngā whakaritenga tiaki i te tamaiti, ā, kei te whakaaro tētahi matua, kaiwhaiwāhi rānei, kei te "tohua" te tamaiti e tērā atu mō tāna e kī ai ki te rōia, me kōrero ia ki tōna ake rōia, ki te rōia mō te tamaiti hoki. Tērā e whakatau te Kōti kia tīkina he āwhina mātaua kia mātau rawa ai mehemea kei te pēnā.

PĒHEA KI TE KORE TE TAMAITI E PAI KI TŌNA RŌIA?

Ki te āhei te tamaiti, otirā e pai ana ia, me kōrero ia ki te Kairuruku o te Kōti ā-Whānau. Kia kōrero rānei tētahi matua, tētahi atu rānei, ki te rōia mō te tamaiti mō ngā mea i kī te tamaiti ki a ia. Ki te uaua rawa tēnā, me kōrero ia ki tōna ake rōia, ki te kairuruku o te Kōti ā-Whānau rānei.

Ki te mea kua hē te mahi a tētahi rōia - hei tauira, he hapanga noa tāna, he kore ngaio tanga rānei - ka taea he amuamu te whakatakoto ki te Rōpū Ture ā-Rohe.

KA KŌRERO ANŌ TE RŌIA KI TE TAMAITI I TE MUTUNGA O TE TAKE?

Āe, ka whakamārama te rōia i te whakatau a te Tiati ki te tamaiti i te mutunga o te take.

Ina tuku te Kōti i tētahi whakatau tiaki tamariki hei whakarite i tētahi tautohetohe mō ngā whakaritenga tiaki i tētahi tamaiti, e kī ana te Ture Tiaki Tamariki 2004 me āta whakamārama te rōia i te tikanga o te whakatau ki te tamaiti, mā te whakamahi i ngā kupu e mārama ana ki te tamaiti. Me whakamārama hoki te rōia ki te tamaiti ka taea e ia, mā roto o tōna rōia, te wero i te whakatau tiaki tamariki mā te pīra ki tētahi Kōti teitei ake. Mā te rōia te tamaiti e āwhina ki te whakatakoto i tana pīra ki te hiahia te tamaiti ki tēnei.

NGĀ HONONGA I WAENGANUI I TE RŌIA MŌ TE TAMAITI ME NGĀ PAKEKE

KA WHAI WĀ ANŌ NGĀ MĀTUA, ĒTAHI ATU RĀNEI, KI TE KŌRERO KI TE RŌIA O TE TAMAITI?

Ki te haere he tautohetohe mō ngā whakaritenga tiaki i ngā tamariki, ka whai te nuinga o ngā rōia mō ngā tamariki ki te whakapā ki tēnā, ki tēnā o ngā mātua, o ērā atu kaiwhaiwāhi rānei, kia kite he aha ō rātou whakaaro mō te whakaritenga tino pai rawa mō rāua me tā rāua tamaiti.

Heoi, he mea nui te mahara e mahi ana te rōia mō te tamaiti, ehara mō ngā pakeke. Me noho tūwehe rawa te rōia, me arotahi hoki ki te tamaiti, ki ngā mateā me ngā whakaaro o te tamaiti.

KI WHEA HUI TAHI AI TE RŌIA ME NGĀ PAKEKE?

Ko te tikanga ka hui tahi te rōia mō te tamaiti me tēnā, me tēnā o rātou i te tari o te rōia.

KA PĒHEA KI TE KORE TĒTAHI MATUA, TĒTAHI ATU RĀNEI, E PAI KI TE KŌRERO KI TE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Kāore he tikanga kia kōrero ngā pakeke ki te rōia mō te tamaiti ki te kore rātou e pīrangi.

Engari mā te kōrero ki te rōia mō te tamaiti, tērā e pai ake te mōhio a nga pakeke ki ngā whakaaro o te tamaiti me āna hiahia, ki nga take hoki e pā ana ki a ia. Ka whai wā anō rātou ki te whakamārama ki te rōia tō rātou e whakaaro ana koia te mea pai rawa mō te tamaiti. Ko te kōrero ki te rōia tētahi huarahi pea e taea e rātou te tiroiro ki ētahi kōwhiringa hei whakarite i ngā take tautohetohe.

KA NOHO MUNA ANŌ NGĀ KŌRERO A NGĀ PAKEKE KI TE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Kāore.

KA MŌHIO ANŌ NGA PAKEKE KI NGĀ KŌRERO A TE TAMAITI KI TŌNA RŌIA?

Ki te whakaae te tamaiti, āe. Ko tētahi take matua o te whakatūnga i tētahi rōia mō te tamaiti ko te tū a te rōia hei māngai mō te tamaiti i tētahi take Kōti, i ngā kōrero whakariterite hoki i waenganui i ngā mātua, i ētahi atu kaiwhaiwāhi rānei, mō ngā whakaritenga tiaki.

KA PĒHEA KI TE KORE NGĀ PAKEKE E PAI KI TE MAHI A TE RŌIA MŌ TE TAMAITI?

Me kōrero rātou ki te rōia mō te tamaiti, tō rātou ake rōia, ki te kairuruku o te Kōti ā-Whānau rānei mō ō rātou āwangawanga.

KEI TE PĪRANGI KI ĒTAHI KŌRERO ANŌ, KŌRERO TOHUTOHU RĀNEI?

Mō ētahi atu pārongo, tohutohu rānei, tirohia te paetukutuku a te Kōti ā-Whānau (www.justice.govt.nz/family), whakapā rānei ki tētahi rōia ā-whānau (www.familylaw.org.nz), ki tētahi pokapū ture ā-hapori, ki te tari tūtata rānei o te Kōti ā-Whānau.

www.justice.govt.nz/family
Nga Kōti 007
Kohitātea 06

